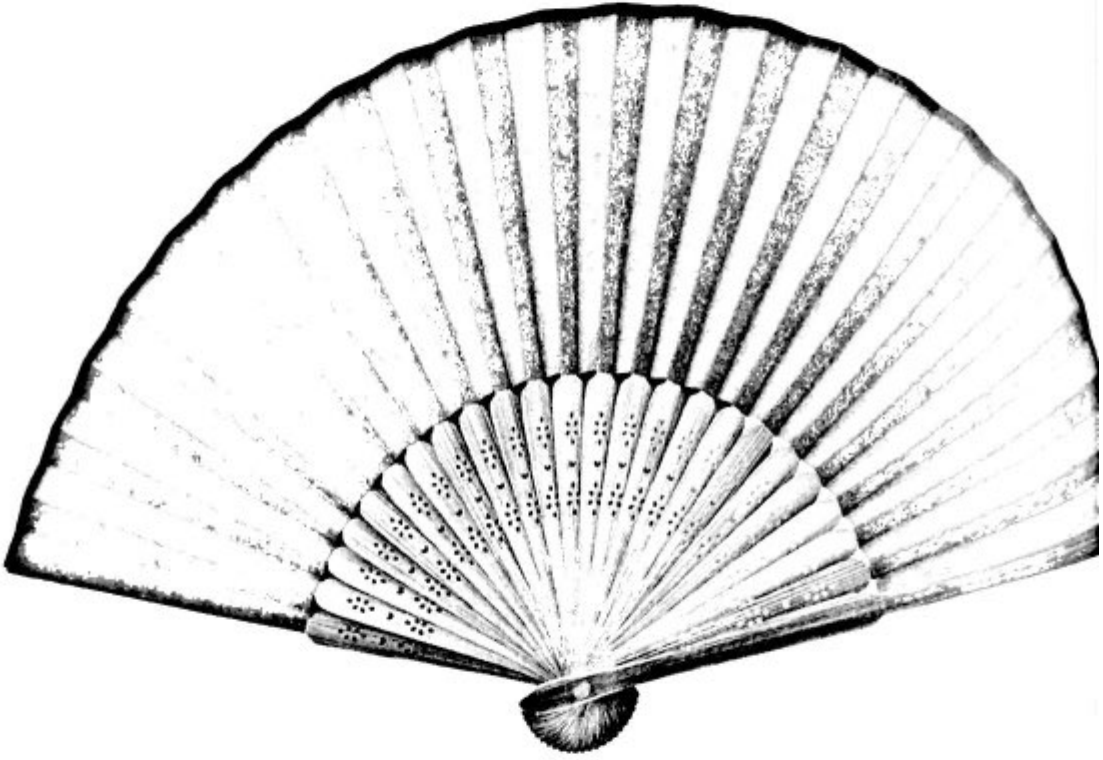

8. BÖLÜM

FEMİNİZM

ÖNDEYİŞ

BİR SİYASÎ TERİM OLARAK 'FEMİNİZM' 20. YÜZYIL'IN BİR İCADIDIR VE ancak 1960'lardan beri gündelik dilin sık kullanılan bir parçası haline gelmiştir. ('Feminist' ilk kez 19. Yüzyıl'da ya erkeklerin kadınsılaşmasını veya kadınların erkeksileşmesini ifade eden tıbbî bir terim olarak kullanılmıştı.) Modern kullanımda feminizm, hiç ayırım gözetmeksizin kadın hareketiyle ve kadınların toplumsal rolünü geliştirme girişimiyle ilintilidir.

Feminist ideoloji, iki temel inançla tanımlanmaktadır: kadınların cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı oldukları; ve bu dezavantajın ortadan kaldırılmasının mümkün ve gerekli olduğu. Bu yolla feministler cinsiyetler arası siyasî ilişki olarak gördükleri şeyi, yani toplumların tamamında değilse de çoğunda erkeğin üstünlüğünü ve kadınların tâbi konumda tutulmasını öne çıkarmışlardır. Toplumsal cinsiyet bölünmelerini 'siyasî' nitelikte görmekle feministler, kendi cinsiyetlerinin yararlandığı ayrıcalıkları ve gücü inceleme konusunda isteksiz erkek düşünürlerin kadınları siyasî gündemin dışında tutmayı becerdikleri siyasî düşünce içinde geleneksel olarak işlerliğini korumuş olan 'önyargı seferberliği'ne karşı çıkmışlardır.

Bununla birlikte feminizm, aynı zamanda bir görüş ve siyasî konum çeşitliliği ile nitelenmiş bulunmaktadır. Kadın hareketi, örneğin, kadınlara oy hakkı elde etmek ve kamusal yaşamın seçkin mevkilerindeki kadın sayısını artırmaktan kürtağın yasallaştırılmasına ve kadın sünnetine son verilmesine kadar uzanan bir yelpaze içinde yer alan amaçlara yönelmiştir. Benzer bir biçimde, feministler hem devrimci ve hem de reformcu siyasî stratejileri benimsemişlerdir ve feminist teori özellikle liberalizm ve sosyalizm olmak üzere hem yerleşik siyasî gelenekler ve değerlerden yararlanmış, hem de radikal feminizm biçimi altında geleneksel siyasî fikirleri ve kavramları reddetmiştir. Çeşitlilik yönündeki eğilim, modern feminist düşünceye daha da ileri bir düzeyde derinlik kazandırmıştır.

KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

'Feminizm' teriminin kökeni yakın zamanlara ait olabilirse de feminist görüşler pek çok farklı kültürde ifade edilmişlerdir ve eski Yunan ve Çin medeniyetlerine kadar geriye doğru izleri sürülebilmektedir. Christine de Pizan'ın *Le Livre de la Cité des Dames* [*Hanımlar Kentinin Kitabı*] adlı, İtalya'da 1405'te basılmış olan eseri, geçmişin ünlü kadınlarının eylemlerini kaydetmek ve kadınların eğitim hakkını ve siyasî etkilerini savunmak bakımından modern feminizmin pek çok fikrinin habercisi olmuştu. Yine de, 19. Yüzyıl'a kadar örgütlü bir kadın hareketi gelişmedi. Fransız Devrimi'nin oluşturduğu arka planda yazılmış olan Mary Wollstonecraft'ın (bkz. s. 282) *Vindication of the Rights of Women* [*Kadın Haklarının Bir Savunusu*] ([1792])

1967) adlı eseri genellikle modern feminizmin ilk metni olarak kabul edilmektedir. 19. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde, kadın hareketi bir odak noktasına kavuşmuştu: erkeklere tanınan seçme hakkının tedrici olarak genişletilmesinden ilham alan ve kadınlara seçme hakkı (oy hakkı) için kampanya yürütülmesi. Bu dönem genellikle **birinci dalga feminizmi** olarak adlandırılmakta ve kadınların erkeklerle eşit hukukî ve siyasî haklara sahip olmaları gerektiğini talep etmekle nitelendirilmekteydi. Kadınlara seçme hakkı, birinci dalga feminizminin başlıca amacıydı çünkü, kadınlar oy kullanabilirlerse, cinsiyet ayrımcılığının ve önyargısının diğer bütün biçimlerinin de hızla yok olacağına inanılıyordu.

Kadın hareketi, siyasî demokrasinin en ileri olduğu ülkelerde en güçlü konumdaydı; kadınlar, birçok örnekte kocalarının ve oğullarının yararlandıkları hakları talep ediyorlardı. ABD’de, 1840’larda, köleliğin kaldırılmasına yönelik kampanyalardan kısmen esinlenmiş bir kadın hareketi ortaya çıkmıştı. Bu hareket, Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) tarafından yazılmış olan ve bilinçli bir biçimde Bağımsızlık Bildirgesi’ndeki dili ve ilkeleri kullanan ve başka şeylerin yanı sıra kadınlara seçme hakkı talep eden *Declaration of Sentiments*’ı [*Hassasiyetler Bildirgesi*] benimsemişti. Stanton ve Susan B. Anthony (1820-1906) liderliğindeki The National Women’s Suffrage Association [Kadınlara Seçme Hakkı Ulusal Derneği] 1869’da kurulmuş ve 1890’da daha muhafazakar American Women’s Suffrage Association [Amerikalı Kadınların Seçme Hakkı Derneği] ile birleşmişti. Benzer hareketler diğer Batılı ülkelerde de gelişmişti. Birleşik Krallık’ta 1850’lerde örgütlü bir hareket gelişmiş ve 1867’te Avam Kamarası, John Stuart Mill (bkz. s. 79) tarafından yapılan, İkinci Reform Yasası’ndaki bir değişiklikte kadınlara oy hakkı verilmesi teklifini reddetmişti. Birleşik Krallık’taki kadınlara seçme hakkı [*suffrage*] hareketi, 1903’te Emmeline Pankhurst (1858-1928) ve kızı Christabel (1880-1958) liderliğindeki Women’s Social and Political Union’ın [Kadınların Toplumsal ve Siyasal Birliği] kurulmasından sonra artan bir biçimde militan taktikler benimsemişti. Pankhurstler, Paris’teki yeraltı merkezlerinden, ‘süfrajeter’lerin mülkiyete yönelik geniş çaplı saldırılarda

bulundukları ve kamuoyuna başarılı bir biçimde sunulmuş bir dizi gösteri gerçekleştirdikleri bir doğrudan eylem kampanyasını koordine etmişlerdi.

Birinci dalga feminizmi: 19. Yüzyıl ortasında gelişmiş ve siyasî ve hukukî haklar alanında, özellikle de seçme hakkı ile ilgili olarak cinsiyet eşitliği hedefine dayanan feminizmin ilk biçimi.

‘İlk dalga’ feminizmi, önce 1893’te Yeni Zelanda’da uygulamaya konulan kadınlara seçme hakkının elde edilmesiyle sona ermiş oldu. ABD Anayasası’nın 19. Değişikliği (*Amendment*), 1920’de Amerikalı ka-

* 20. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık ve ABD’de pasif direniş, kamu toplantılarını bölme, açlık grevi yapma gibi yollarla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan, az çok organize olmuş radikal kadın hakları savunucuları süfrajeter olarak nitelendirilmiştir. Süfrajeter hareketleri ağırlıklı olarak orta sınıftan gelen kadınlar tarafından yürütülmüştür. (Kaynak: wikipedia)

dınlara oy hakkını tanıdı. Birleşik Krallık'ta seçme hakkı 1918'de kadınları da kapsayacak biçimde genişletildi ama kadınların erkeklerle eşit oy hakkına sahip olmaları on yıl kadar sonra gerçekleşti. Kadınların oy verme hakkını kazanmaları, ironik bir biçimde, kadın hareketini zayıflattı ve sekteye uğrattı. Kadınların seçme hakkı için mücadele etmek, net bir hedef ortaya koyduğu ve bütünlüklü bir yapı kazandırdığı için hareketin birlik ve esin kaynağı olmuştu. Dahası, birçok aktivist, gayet safça, seçme hakkının kazanılmasıyla birlikte kadınların tam anlamıyla özgürleşmeyi elde edeceklerine inanıyordu. Kadın hareketinin yeniden canlanması, feminizmin 'ikinci dalgası'nın ortaya çıktığı 1960'lardan önce gerçekleşmedi.

1963'te Betty Friedan'ın *The Feminine Mystique* [*Kadınlığın Gizemi*] adlı eserinin yayınlanması, feminist düşüncüyü yeniden gündeme oturtmakta önemli rol oynamıştır. Friedan (bkz. s. 282), kendisinin 'adı konmamış sorun' diye adlandırdığı, pek çok kadının evkadını ve annelik rolleriyle sınırlandırılmış olmalarının sonucunda yaşadığı engellenmişlik ve mutsuzluk tecrübesini incelemeye girişmişti. İkinci dalga feminizmi, siyasî ve hukukî hakları kazanmış olmanın 'kadın sorunu'nu çözmediğini teslim etmekteydi. Gerçekten de feminist fikirler ve iddialar artan bir biçimde radikalleşmiş ve hatta zaman zaman devrimci nitelik kazanmıştı. Kate Millett'in *Sexual Politics*'i [*Cinsel Politika*] (1970) ve Germaine Greer'in *The Female Eunuch*'ı [*İğdiş Edilmiş Kadın*] (1970) gibi kitaplar, daha önceleri 'siyasî' diye nitelenen şeyin sınırlarını, kadınlar üzerindeki baskının kişisel, psikolojik ve cinsel boyutlarına dikkat çekerek geriye itmişti. **İkinci dalga feminizminin** hedefi sadece siyasî özgürleşme değil fakat, yükselen Kadın Özgürlük Hareketi'nin [Women's Liberation Movement] içindeki fikirlerde ifadesini bulan 'kadının kurtuluşu' idi. Böylesi bir hedef, yalnızca siyasî reformlarla veya hukukî değişikliklerle sağlanamazdı ama modern feministlerin iddiasına göre, çok daha uzun erimli ve belki de devrimci bir toplumsal değişimi gerektiriyordu.

Radikal feminist düşüncenin 1960'ların sonlarıyla 1970'lerin başlarındaki ilk çiçeklenişinden bu yana feminizm, fikirleri ve değerleri geleneksel siyasî düşüncenin en temel kabullerine meydan okuyan ayrı ve yerleşik bir ideoloji olma yönünde gelişmiştir. Feminizm, **toplumsal cinsiyeti** [*gender*] ve toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını bir dizi akademik disiplinde önemli temalar haline getirerek yerleştirmekte ve genel olarak kamu hayatında toplumsal cinsiyet sorunlarıyla ilgili bilinci yükseltmekte başarılı oldu. Bununla birlikte, iki süreç bu gelişmelere eşlik ediyordu. Bunlardan ilki radikallikten arınma süreciydi ki burada feminizme 1970'lerin başında karakterini vermiş olan bazen uzlaşmaz nitelikli pozisyonlardan geri çekilme yaşan-

İkinci dalga feminizmi:

1960'larda ve 1970'lerde ortaya çıkmış olan ve belki de bilhassa özel alanda 'kadınların kurtuluşu'nu da içeren daha radikal bir kaygıyla nitelendirilmiş olan feminizm biçimi.

Toplumsal cinsiyet: Erkek

ile kadın arasında biyolojik ve dolayısıyla ortadan kaldırılması mümkün olmayan cinsiyetin aksine, erkeklerle kadınlar arasında toplumsal ve kültürel olarak yapılan bir ayrım.

mıştır. Bu, feminist hedeflere büyük ölçüde erişilmesi ile birlikte kadın hareketinin de 'feminizmin ötesi'ne geçtiğini ileri süren 'post-feminizm' fikrinin popülerleşmesine yol açmıştı. İkinci süreç bir parçalanma sürecidir. Yalnızca radikal veya eleştirel yanını kaybetmek yerine feminist düşünce, kendisini feminizm içinde bir 'ortak zemin'de tanımlanmanın zorlaştığı ve belki de imkansızlaştığı radikal bir çeşitlenme sürecinden geçmiştir. 'Çekirdek' feminist geleneklere –liberal, sosyalist/Marksist ve **radikal feminizm**– artık post-modern feminizm, psikoanalitik feminizm, siyahî feminizm, lezbiyen feminizm ve benzerlerini eklemek gerekmektedir.

ANA TEMALAR: KİŞİSEL OLANIN SİYASETİ

1960'lara kadar feminizmin kendi başına bir ideoloji olarak görülmesi gerektiği fikri büyük ölçüde tartışmalıydı. Feminizmin, liberalizm ile sosyalizmin bir alt kümesi olarak görülmesi, bu iki ideolojinin temel değerlerinin ve teorilerinin toplumsal cinsiyet sorunları için de geçerli olabileceği noktasında daha muhtemeldi. Radikal feminizmin yükselişi bunu değiştirdi, öyle ki radikal feministler, hiçbir konvansiyonel ideolojinin kabul edemeyeceği bir şey olarak toplumsal cinsiyet bölünmelerinin merkezî siyasî önemini ortaya attılar. Dolayısıyla da, konvansiyonel ideolojiler kadınların toplumsal rolünün ilerletilmesi bakımından elverişsiz araçlar olarak görüldüler ve hatta

bazen ataerkil tutumlara ve kabullere kucak açmış olmakla eleştirildiler. Ancak, oluşum halinde bir ideoloji olarak feminizm baştan beri üç büyük gelenekle kesişen bir ideolojiydi: **liberal feminizm**; Marksist veya **sosyalist feminizm**; ve radikal feminizm. Buna ek olarak, her biri rakip eğilimleri içinde barındıran ve (radikal feminizmi belirli Marksist fikirlerle harmanlama girişimi gibi) melez veya 'ikili sistem' feminizmlerin ortaya çıkmasına neden olmuş bulunan 'ana' feminist gelenekler ve yeni feminist gelenekler 1980'lerden itibaren doğmuştur. Dolayısıyla feminizmi umutsuz bir biçimde parçalanmış olduğu için dışlamak, anlamadan çok anlaşmazlıkla belirlendiğini ileri sürmek kolaydır. Yine de, feminizm içinde 'ortak zemin' oluşturan bir dizi tema belirlemek mümkündür. Bunların en önemlileri şunlardır:

- siyasî olan'ı yeniden tanımlamak
- ataerkillik
- cinsiyet ve toplumsal cinsiyet
- eşitlik ve farklılık

Radikal feminizm: Toplumsal cinsiyet bölünmelerini, toplumsal yarılımların siyasî bakımdan en önemlisi olarak gören ve bunların köklerinin de ev hayatının yapılarında bulunduğu inanan bir feminizm biçimi.

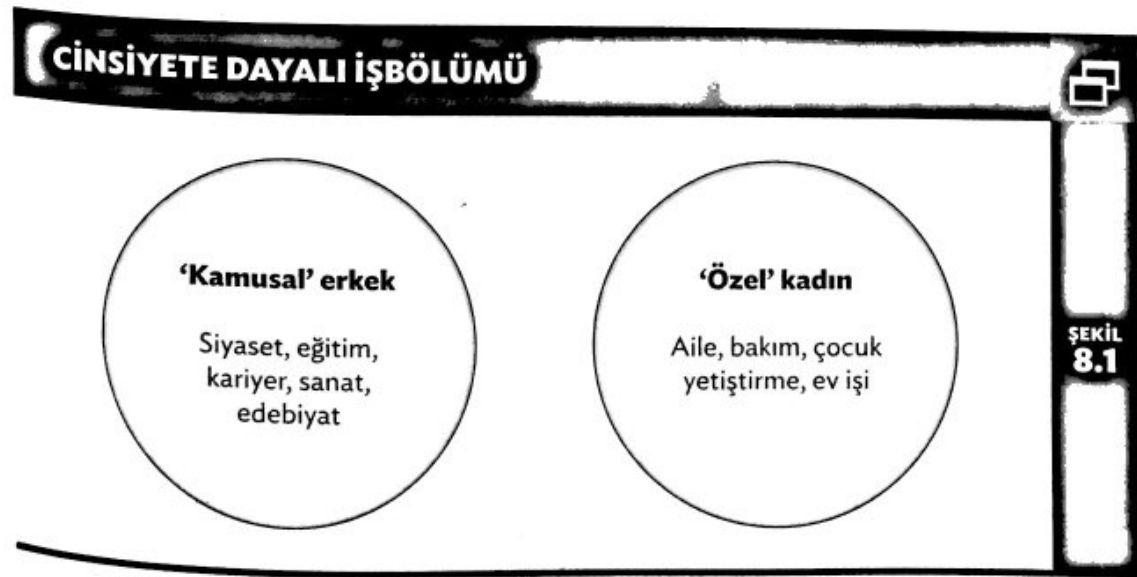
Liberal feminizm: Cinsiyet farklılıklarının kişisel değer bakımından bir anlam taşımadığı inancında temellenen ve kadınlarla erkekler için kamusal alanda eşit haklar talep eden bir feminizm biçimi.

Sosyalist feminizm: Kadınların tâbi konumda bulunmasını kapitalist ekonomik sistemin dinamiğine bağlayan, kadınların kurtuluşunun radikal bir toplumsal değişim sürecini gerektirdiğini vurgulayan bir feminizm biçimi.

‘Siyasî Olan’ı Yeniden Tanımlamak

‘Siyasî olan’ın ne olduğu ile ilgili geleneksel anlayışlar siyaseti özel hayattan daha çok kamusal hayatın arenasına yerleştirmektedirler. Siyaset, genel olarak yönetim kurumlarının, siyasî partilerin, baskı gruplarının ve kamusal tartışmanın oluşturduğu ‘kamusal alan’ın içinde gerçekleşen bir faaliyet olarak anlaşılmıştır. Aile hayatı ve kişisel ilişkiler normal olarak ‘özel alan’ın parçaları olarak ve dolayısıyla da ‘siyasî olmayan’ hususlar olarak düşünülmektedirler. Modern feministler ise, diğer taraftan, siyasetin bütün toplumsal gruplar içinde cereyan eden bir faaliyet olduğunda ve yalnızca devlet veya diğer kamu organlarının işleriyle sınırlandırılmasının mümkün olmadığına ısrar etmektedirler. Toplumsal çatışmanın olduğu her zaman ve her yerde siyaset de vardır. Örneğin Kate Millett (1970), siyaseti ‘bir kişi grubunun diğerleri tarafından kontrol altında tutulduğu iktidar yapılı ilişkiler, düzenlemeler’ olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, devlet ile yurttaşları arasındaki ilişkiler net olarak siyasîdir ama, bir işletmedeki işverenlerle işçiler arasındaki ilişki de ve aynı zamanda aile içinde karı-koca ve ebeveyn-çocuk ilişkileri de böyledir.

‘Siyasî olan’ın ne olduğunun tanımlanması yalnızca akademik ilgi konusu değildir. Feministler, cinsiyet eşitsizliğinin, tam olarak toplumdaki cinsiyet temeline dayanan işbölümünün ‘siyasî’ olmaktan çok ‘doğal’ olduğunun düşünülmesi nedeniyle muhafaza edildiğini ileri sürmektedirler. Geleneksel olarak hayatın siyaseti, çalışmayı, sanatı ve edebiyatı kapsayan kamusal alanı erkeklere münhasır bir alan olmuş, kadınların ise esas olarak Şekil 8.1’de gösterildiği gibi, aile ve ev ile ilgili sorumluluklara odaklanan özel hayata ait olduğu düşünülmüştür. Siyaset yalnızca kamusal alanda gerçekleşiyorsa, kadınların rolü ve cinsiyet eşitliği sorunu da siyasî önemi az

veya hiç olmayan konulardır. Özel alanda ev kadınlığı veya annelik rolüyle sınırlanmış olan kadınlar, sonuçta siyasetten de dışlanmış olmaktadır.

Dolayısıyla feministler, 'kamusal erkek' ile 'özel kadın' arasındaki bölünmeye (Elshtain, 1993) karşı çıkmaya yöneldiler. Bununla birlikte, kamusal/özel bölünmesini ortadan kaldırmanın ne anlama geldiği, bunu ortadan kaldırmanın nasıl sağlanabileceği veya hangi noktaya kadar arzu edilebilir olduğu konularında her zaman anlaşma sağlayamadılar. Radikal feministler, siyasetin evin dış kapısında sona erdiği fikrinin en keskin muhalifleriydi ve bunun yerine 'kişisel olan siyasîdir' diyorlardı. Böylece, kadınların baskı altında olmasının hayatın her düzeyinde gerçekleştiği ve birçok bakımdan bizatihi ailenin kendisinden kaynaklandığı düşünülüyordu. Bu nedenle de radikal feministler, 'gündelik hayatın siyaseti' diye adlandırılabilir olan şeyin analizi ile ilgiliydiler. Bu, aile içindeki şartlanma sürecini, ev işinin ve evle ilgili diğer sorumlulukların dağıtımını ve kişisel ve cinsel davranış siyasetini içermektedir. Bazı feministlere göre kamusal/özel bölünmesini ortadan kaldırmak, özel hayatın sorumluluklarını devlete veya diğer kamusal organlara aktarmak anlamını taşımaktadır. Örneğin kadınların üzerindeki çocuk yetiştirme yükü, ailelere daha cömert sosyal refah desteği sağlanarak veya işyerinde anaokulu veya kreşler açılarak rahatlatılabilirdi. Sosyalist feministler de, kadınların geleneksel aile içindeki rollerini kapitalist ekonominin sürdürülebilirliği ile ilişkilendirmek suretiyle özel alanın siyasî nitelik taşıdığını düşünmüşlerdir. Bununla birlikte, liberal feministler her ne kadar kadınların kamusal alan içindeki eğitim, çalışma ve siyasî hayata erişmesi önündeki sınırlamalara itiraz ediyorlarsa da, aynı zamanda liberal teoriye göre kişisel tercih ve bireysel özgürlük alanı olan özel alanın politize edilmesinin tehlikelerine karşı uyarıda bulunmaktadırlar.

Ataerkillik

Feministler toplumsal cinsiyetin, toplumsal sınıf, ırk veya din gibi siyasî olarak anlamlı bir siyasî yarılma olduğuna inanmaktadırlar. Gerçekten de, radikal feministler toplumsal cinsiyetin toplumsal bölünmeler arasında en derin ve siyasî bakımdan en önemli olan bölünme olduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle feministler, hemen hemen sosyalistlerin vaaz ettiği 'sınıf siyaseti' fikriyle aynı minvalde bir 'cinsel siyaset' teorisi geliştirmişlerdir. Feministler ayrıca, 'ırkçılık'la veya 'ırkçı baskı ile bilinçli bir paralellik kurarak, bir baskı biçimi olarak 'cinsiyetçilik'ten söz etmektedirler. Ancak, genel geçer siyasî teori geleneksel olarak cinsiyete dayalı baskıyı gözardı etmiş ve toplumsal cinsiyeti siyasî bakımdan önemli bir kategori olarak görmekte başarısız olmuştur. Bunun bir sonucu olarak feministler, toplumun cinsiyet eşitsizliğini ve baskısını içeren bir sistem esasına dayandığı fikrini ifade etmek için yeni kavramlar ve teoriler geliştirmeye zorlanmışlardır.

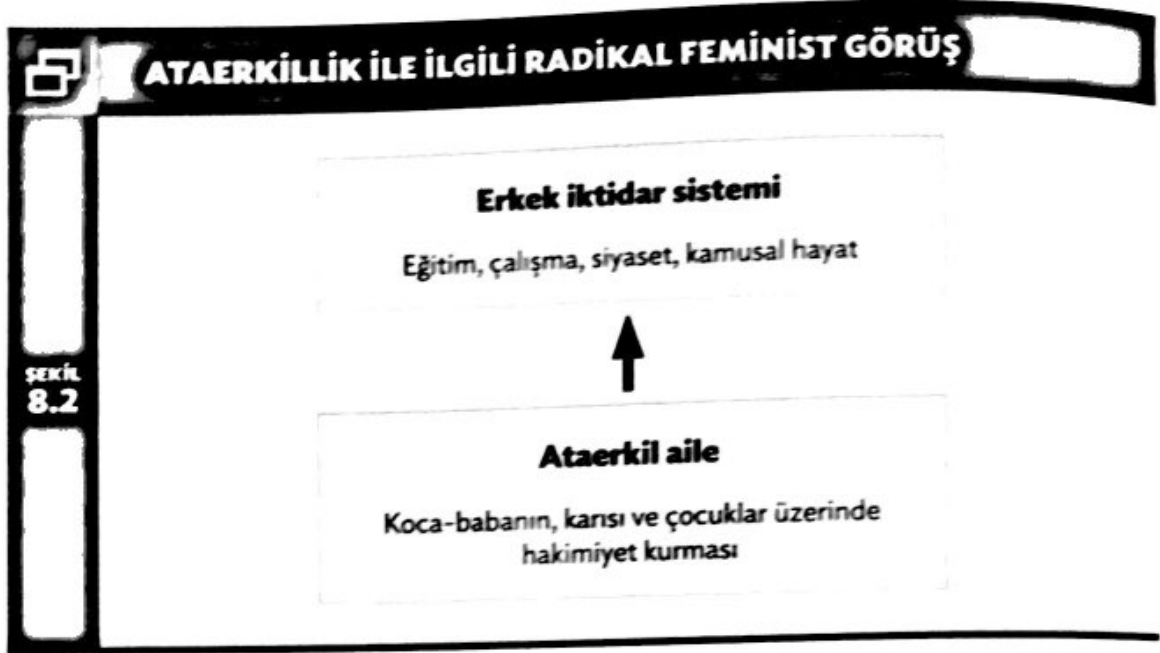
Feministler 'ataerkillik' [*patriarchy*] kavramını erkeklerle kadınlar arasındaki iktidar ilişkisini betimlemek için kullanmaktadırlar. Terim sözlük anlamıyla 'ata (baba) tarafından yönetim' demektir (Latince baba [ata] anlamına gelen *pater*'den [*patriarchy*]). Bazı feministler ataerkillik terimini bu özgül ve sınırlı anlamında, ailenin yapısını ve oradaki koca-baba hakimiyetini anlatmak amacıyla kullanmakta, toplumun genelindeki toplumsal cinsiyet ilişkilerini tasvir etmek içinse 'erkek egemenliği' veya 'erkek tahakkümü' gibi daha geniş terimleri tercih etmektedirler. Bununla birlikte feministler, babanın aile içindeki hakimiyetinin diğer tüm kurumlardaki erkek egemenliğini de sembolize ettiğine inanmaktadırlar. Birçokları, daha da ileri giderek, ataerkil ailenin sistematik erkek tahakkümü sürecinin tam kalbinde yer aldığını çünkü erkek tahakkümünü hayatın diğer tüm alanlarında, eğitimde, işyerinde ve siyasette yeniden ürettiğini ileri süreceklerdir. Bundan ötürü ataerkillik, genelde hem aile içinde hem de dışında, basitçe 'erkekler tarafından yönetim' anlamına gelecek bir genişlikte kullanılmaktadır. Millett (1970), örneğin, 'ataerkil yönetim'i 'nüfusun kadın olan yarısının erkek olan diğer yarısı tarafından kontrol edilmesi'ni sağlayan bir kurum olarak tasvir etmiştir. Millett, ataerkilliğin iki ilkesinin bulunduğunu belirtmiştir: 'erkek kadına hükmetmeli, yaşlı erkek daha genç olana hükmetmeli'. Dolayısıyla da ataerkillik hem cinsiyet ve hem de kuşak temelli baskıyla nitelenen hiyerarşik bir toplumdur.

Ataerkillik yine de geniş bir kavramdır. Feministler erkeklerin bütün toplumlarda kadınlar üzerinde hakimiyet kurduklarına inanıyor olabilirler ama baskının derecesinin farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda önemli ölçüde değişken olduğunu da kabul ederler. En azından Batılı toplumlarda kadınların toplumsal durumu, 20. Yüzyıl sonunda, oy hakkının elde edilmesi ve eğitim görme imkanlarının genişlemesi, evlilik ve boşanma hukukundaki değişimler, kürtajin yasallaştırılması ve benzeri gelişmeler sonucunda önemli ölçüde iyileşmiştir. Ancak, gelişmekte olan dünyanın çeşitli bölgelerinde ataerkillik hâlâ kaba, hatta korkunç bir biçim altında varlığını sürdürmektedir: çoğunluğu Afrika'da 80 milyon kadın sünnet edilmekte; Hindistan'da gelin cinayetleri hâlâ sürmekte ve kız çocuklarının çoğu kez istenmemesine ve bazen de ölüme terkedilmesine yol açan bir drahoma sistemi kalıcılığını muhafaza etmektedir.

Bununla birlikte, ataerkilliğe ilişkin olarak feministlerin tek veya basit bir analizleri yoktur. Liberal feministler, ataerkillik terimini kullandıkları kadıyla, toplumun genelinde hakların ve yetkilerin eşitsiz dağılımına dikkat çekmek için bu terimi kullanmaktadırlar. Bu nedenle, ataerkilliğin onların öne çıkardıkları boyutu siyaset, iş dünyası, meslekler ve genel olarak kamusal hayatın yüksek makamlarında kadınların olması gerekenden daha az temsil edilmeleridir. Sosyalist feministler ata-

Ataerkillik: Kelime anlamıyla baba tarafından yönetim; çoğu kez daha genel olarak erkeklerin hakimiyetini ve kadınların toplum içinde tâbi konumda tutulmasını ifade etmek için kullanılmaktadır.

erkilliğin ekonomik yönlerini vurgulama eğilimindedirler. Onlara göre, toplumsal cinsiyet tahakkümü ile sınıf eşitsizliği, iç içe geçmiş bir baskı sistemi oluşturduğundan, ataerkillik kapitalizmle uyumlu bir biçimde işlemektedir. Aslında bazı sosyalist feministler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca sınıf sisteminin bir sonucu olduğu gerekçesine dayanarak ataerkillik terimini bütünüyle reddetmektedirler: sorun kapitalizmdir, ataerkillik değil. Diğer taraftan radikal feministler ise ataerkilliğe büyük bir vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre ataerkillik erkek iktidarının kökleri ailede olan sistematik, kurumsallaşmış ve nüfuz edici bir biçimdir. Böylelikle ataerkillik, genel olarak toplumu niteleyen erkek hakimiyeti ve kadın üzerindeki tahakküm dizgesinin, özünde, Şekil 8.2’de gösterildiği gibi, ev hayatı içinde işleyen iktidar yapılarının bir yansıması olduğu inancının ifadesi olmaktadır.

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Feminist karşıtı bütün iddialar arasında en sık rastlanana, çoğu kez de muhafazakarlarla özdeşleştirilmiş olanı, toplumdaki cinsiyet bölünmelerinin ‘doğal’ olduğunu ileri sürmektedir: kadınlar ve erkekler yalnızca doğanın onlar için biçtiği toplumsal rollerin gereğini yerine getirmektedirler. Nitekim bir kadının fizikî ve anatomik yapısı, onun toplum içinde tâbi ve evle sınırlı rolüne uygun düşmektedir; özetle ‘biyoloji kaderdir’. En sık olarak kadınların toplumsal konumuna bağlanan biyolojik faktör onların çocuk yetiştirme kapasiteleridir. Hiç kuşkusuz çocuk yetiştirme, kadınların âdet görmeleri ve bebek emzirme kapasitesine sahip olmaları gibi gerçeklerle birlikte, münhasıran kadın cinsiyetine özgüdür. Ancak, feministler bu gibi biyolojik olguların kadınları hiçbir biçimde zorunlu olarak dezavantajlı bir konuma sokamaya-

çağı gibi onların toplumsal kaderini de belirleyemeyeceğinde ısrar etmektedirler. Kadınlar anne olabilirler ama kendilerini eve ve aileye adanarak çocukları beslemek, eğitmek ve yetiştirmek gibi annelik sorumluluklarını kabul etmeye mecbur değillerdir. Çocuk doğurma ile çocuk yetiştirme arasındaki bağ biyolojik olmaktan çok kültürelidir: geleneksel aile hayatı yapısı nedeniyle kadınlardan evde kalmaları, çocuklarını büyütme ve evi çekip çevirmeleri beklenmektedir. Evle ilgili sorumluluklar koca tarafından üstlenilebilir veya 'simetrik aile' denilen bir yapı içinde karı ve koca arasında eşitçe paylaşılabılır. Dahası, çocuk yetiştirme topluluk veya devlet tarafından da yerine getirilebilir veya 'geniş' ailelerde olduğu gibi akrabalar tarafından da üstlenilebilir.

Feministler geleneksel olarak, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasına net bir çizgi çekerek biyolojinin kader olduğu fikrine karşı çıkmışlardır. Bu anlamda 'cinsiyet' kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farkları ifade etmektedir; bu farklar doğaldır ve bu nedenle de değiştirilmeleri mümkün değildir. Diğer yandan, 'toplumsal cinsiyet' ise kültürel bir terimdir; toplumun erkeklere ve kadınlara yüklediği farklı rolleri anlatmaktadır. Toplumsal cinsiyet farkları, tipik olarak, zıt 'erkeklik' ve 'kadınlık' stereotipleri aracılığıyla dayatılmaktadır. Simone de Beauvoir'ın (bkz. s. 282) işaret ettiği gibi, 'Kadınlar doğmuş değil, yapılmıştır.' Ataerkil fikirler cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkı belirsizleştirmekte ve erkeklerle kadınlar arasındaki bütün toplumsal ayrımların köklerinin biyolojide veya anatomide olduğunu kabul etmektedirler. Feministler ise aksine, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında zorunlu veya mantıklı bir bağ bulunduğunu genellikle reddetmekte ve toplumsal cinsiyet farklarının toplumsal olarak veya hatta siyasî olarak inşa edilmiş olduğunu vurgulamaktadırlar.

Çoğu feminist, erkeklerle kadınlar arasındaki cinsiyet farklılıklarının görece küçük olduğuna ve bu farkın toplumsal cinsiyet ayrımlarını açıklayamadığı gibi haklı gösteremediğine inanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, insan doğasının **çift-cinsiyetli [androjen]** olduğu düşünülmektedir. Bütün insanlar, cinsiyetleri ne olursa olsun, bir annenin ve bir babanın genetik mirasına sahiptirler ve dolayısıyla hem dişi hem de erkek özellikleri ve hasletleri içlerinde taşımaktadırlar. Böyle bir görüş cinsiyet farklılıklarının hayatın biyolojik gerçeklerinden olduğunu kabul etmekte ama bu farklılıkların hiçbir toplumsal, siyasî veya iktisadî anlamı olmadığına ısrar etmektedir. Kadınlar ve erkekler cinsiyetlerine göre değil fakat bireyler olarak, 'kişiler' olarak değerlendirilmelidirler. Dolayısıyla da feminizmin hedefi, toplumsal cinsiyeti olmayan bir 'kişilik/bireylik durumu'na erişmektir. Biyolojik cinsiyetten ayrılmış bir toplumsal cinsiyet kavramını yerleştirmek, feminist teori için hayatî önem taşımıştır. Bu, yalnızca toplumsal değişim ihtimalini -toplumsal ola-

Çift-cinsiyetlilik [androjeni]: Hem erkek hem de dişi özelliklerine sahip olmak; insanların, toplumsal rolleri veya siyasî statüleri bakımından cinsiyetlerinin bir anlam taşıması anlamında cinsiyetsiz 'kişiler' olduklarını anlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

Farklılık feminizmi: Kadınlarla erkekler arasında, kökleri ister biyolojide ve kültürde, ister maddi deneyimde bulunsun, derin ve muhtemelen yok edilmesi imkansız farklılıkların bulunduğu inanan bir feminizm biçimi.

Özcülük: Psikolojik ve özeliklerin belirlenmesinde biyolojik faktörlerin hayati önem taşıdığı inancı.

arak inşa edilmiş kimliklerin yeniden inşa edilebileceğini veya hatta yok edilebileceğini- göstermekle kalmamış ama aynı zamanda, kadınların 'dünyaya getirilip toplumsal cinsiyet sahibi kılınmaları'nı [*engender*]* ve bundan ötürü de baskı altına alınmalarını mümkün kılan süreçlere de dikkat çekmiştir.

Her ne kadar çoğu feminist cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımını, kadınları güçlendirici bir ayrım olarak değerlendirmiş olsa da, diğerleri buna karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışlar başlıca iki yönden gelmektedir. Birincisi '**farklılık feministleri**' olarak adlandırılan taraftan gelmektedir. Bunlar, kadınlar ile erkekler arasında de-

rin ve muhtemelen yok edilmesi mümkün olmayan farklar bulunduğu ileri sürmektedir. Farklılık feministlerinin kesinlikle tamamı değil ama bazıları tarafından kabul edilen bu '**özcü**' yaklaşım açısından, toplumsal ve kültürel özellikler daha derindeki biyolojik farklılıkların yansımaları olarak görülmektedir. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik ikinci karşı çıkış, bu kategorilerin kendilerini sorgulamaktadır. Post-modern feministler, 'cinsiyet'in genellikle varsayıldığı üzere kesin biyolojik bir ayrım olup olmadığını sorgulamışlardır. Örneğin, 'biyolojik kadınlığın' özellikleri kadın olarak sınıflandırılan pek çoğu için geçerli değildir: bazı kadınlar çocuk doğuramamakta, bazı kadınlar erkekleri çekici bulmamakta ve saire. Sabit bir biyoloji/kültür bölünmesi yerine bir biyoloji-kültür devamlılığı varsa, 'kadın' ve 'erkek' kategorileri az veya çok keyfi bir nitelik almakta ve cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları da içinden çıkılmaz bir biçimde birbirine dolanmaktadır.

Eşitlik ve Farklılık

Feminizmin hedefi her ne kadar ataerkilliğin yıkılması ve cinsiyetçi baskının sona erdirilmesi ise de, feministler bazen bunun pratikte ne anlama geldiği ve nasıl gerçekleştirilebileceği hususunda kesin bir görüşe sahip bulunmamaktadırlar. Geleneksel olarak kadınlar erkeklerle eşit olmayı talep etmişlerdir, o kadar ki feminizm sıklıkla cinsiyet eşitliğini elde etmeyi amaçlayan bir hareket olarak nitelendirilmiştir. Ancak, eşitlik sorunu feminizm içinde de önemli bazı kırılma noktalarını ortaya çıkarmış bulunmaktadır: feministler birbirine zıt eşitlik anlayışlarını benimsemişler ve bazıları da farklılık fikrini tercih ederek eşitliği reddetmişlerdir. Liberal feministler erkeklerle hukuki ve siyasi eşitliği savunmaktadırlar. Bunlar, kadınlara kamusal hayatta erkekler-

* Burada İngilizce hem 'doğurmak' anlamına gelen ve hem de 'toplumsal cinsiyet' (*gender*) özelliklerinin kazandırılması veya ediniminin sağlanması sürecini anlatan iki boyutu da içinde taşıyan bir kelime olarak '*engender*' fiili kullanılmıştır. Türkçede bu 'cins' i karşılayabilecek tek bir kelime bulunmamaktadır, -çn.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Üzerine Bakış Açıları

Liberaler, geleneksel olarak kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkları tümüyle özel ve kişisel anlam taşıyan şeyler olarak görmüşlerdir. Kamusal ve özel hayatta bütün insanlar birey olarak değerlendirilir, toplumsal cinsiyet, etnisite veya toplumsal sınıf gibi, herhangi bir önem taşımaz. Bu anlamda bireysellik 'toplumsal cinsiyet körü'dür.

Muhafazakarlar, geleneksel olarak, kadınlarla erkekler arasındaki cinsiyete dayalı işbölümünün doğal ve zorunlu olduğu iddiasıyla, toplumsal cinsiyet bölünmelerinin toplumsal ve siyasî önemini vurgulamışlardır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet de, topluma organik ve hiyerarşik niteliğini kazandıran faktörlerden biri olmaktadır.

Sosyalistler, liberaler gibi toplumsal cinsiyeti siyasî olarak önemli bir kategori olarak görmüşlerdir. Toplumsal cinsiyet bölünmelerinin önemli olduğu hallerde bu, genellikle daha derindeki ekonomik ve sınıfsal eşitsizlikleri yansıtmaya veya sürdürmesi nedeniyle böyle olmaktadır.

Faşistler, toplumsal cinsiyeti insan türü içinde yer alan bir temel bölünme olarak görmektedirler. Erkekler doğal olarak liderliği ve karar alma işini tekellerine almışlardır. Buna karşılık kadınlar ise tümüyle ev içine has, destekleyici ve tâbi bir role uygundurlar.

Feministler, toplumsal cinsiyeti biyolojik ve yok edilemez cinsiyet farklılıklarına zıt bir kültürel veya siyasî ayırım olarak görmüşlerdir. Bu yüzden de toplumsal cinsiyet bölünmeleri erkek gücünün bir tezahürüdür. Ayrılıkçı feministler, yine de, toplumsal cinsiyet farklılıklarının kadın ve erkek özellikleri ve duyarlılıkları arasında psiko-biyolojik bir görüş ayrılığını yansıttığına inanabilirler.

Dini Köktenciler, genellikle toplumsal cinsiyetin Tanrı vergisi ve dolayısıyla da toplumsal ve siyasî örgütlenme açısından hayati önem taşıyan bir bölünme olduğu görüşündedirler. Bu nedenle, ataerkil yapılar ve erkeklerin liderliği doğal ve arzu edilir olarak değerlendirilmektedir.

le cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin eşit şartlarda yarışma imkanı verecek bir eşit haklar gündemini desteklemişlerdir. Buna göre eşitlik kamusal alana erişim eşitliği anlamına gelmektedir. Sosyalist feministler ise, aksine, kadınlar toplumsal eşitlikten yararlanmadıkça eşit hakların anlamsız olacağını iddia etmişlerdir. Bu anlamda eşitlik, ekonomik iktidar koşullarıyla ilgili olmalıdır ve dolayısıyla da zenginlik, ücret farklılıkları ve ücretli ve ücretsiz emek ayrımı gibi sorunları hedeflemelidir. Radikal feministler ise, kendi paylarına, öncelikle ailede ve kişisel hayatta eşitlik ile ilgilenmektedirler. Dolayısıyla da eşitlik, örneğin çocuk bakımı ve diğer ev içi sorumluluklar, bir kişinin kendi bedeni üzerindeki kontrolü ve cinsiyetin ifade edilmesi ve gereğinin tam olarak yerine getirilmesi gibi hususlarda geçerli olmalıdır.

Aralarındaki gerilimlere rağmen bu eşitlikçi duruşlar, toplumsal cinsiyet farklılıklarının olumsuz bir açıdan görülmesi noktasında birleşmektedirler.

Eşitlik feminizmi: İster bircimsel haklar terimiyle ister kaynakların kontrolü veya kişisel güç ile tanımlansın, cinsiyet eşitliğini amaç edinmiş olan bir feminizm biçimi.

'Kadın yanlısı' feminizm: Genellikle yaratıcılık, şefkat ve insanî duygudaşlık ve işbirliğini vurgulayarak kadınlık özelliklerini ve arzularını savunan bir feminizm biçimi.

Kültürel feminizm: Kadın merkezli bir kültür ve hayat tarzına angaje olmayı vurgulayan ve tipik olarak siyasî eylemciliğin yozlaştırıcı ve saldırgan erkek dünyası tarafından dışlanan bir feminizm biçimi.

Eşitlik feminizmi 'farklılık'ı, baskının ve tâbi kılmanın bir tezahürü olarak görerek onu ataerkillikle ilişkilendirmektedir. Bu bakış açısına göre feminist proje, kadınları 'farklılık'tan kurtarma arzusuyla tanımlanmaktadır. Ancak, başka feministler eşitlikten çok farklılığı savunmaktadırlar. Farklılık feministleri bizatihi eşitlik anlayışını ya yanlış yönlendirilmiş veya düpedüz arzu edilmeyen bir şey olarak görmektedirler. Bir erkekle eşit olmayı istemek, kadınların, kendi amaçlarını erkeklerin ne olduklarına veya neye sahip olduklarına göre tanımlamaları anlamında 'erkekle tanımlanması' nı ima etmektedir. Bundan ötürü de, eşitlik talebi 'erkek gibi' olma arzusu içinde barındırmaktadır. Feministler her ne kadar ataerkilliği yıkmak istemekteyseler de birçoğu, kendilerini, örneğin erkek toplumunu niteleyen rekabetçi ve saldırgan davranışı benimsemelerini gerektirecek olan erkek örneğine göre biçimlendirmenin tehlikesine karşı da uyarıda bulunmaktadır. Birçok feminist için kurtuluş, kadın olmanın gereğini tam olarak yerine getirmeyi başarabilmektir; bir diğer deyişle 'kadınla tanımlanmak'tır.

Böylece, farklılık feministlerinin cinsiyet farklılıklarının siyasal ve toplumsal önem taşıdığını kabul eden '**kadın yanlısı**' bir tavrı benimsemiş oldukları sıklıkla ileri sürülmektedir. Bu, kadınlarla erkeklerin psiko-biyolojik bir düzeyde temelden farklı olduklarına dair özcü bir inanca dayanmaktadır. Erkeklerin saldırgan ve rekabetçi doğası ile kadınların yaratıcı ve empati kurabilen karakterinin yalnızca toplumsal yapıdan çok daha derinde yatan hormonal ve diğer genetik farkları yansıttığı düşünülmektedir. Bu bakımdan, çift-cinsiyetliliği veya kişilik durumunu idealleştirmek ve cinsiyet farklılıklarını yok saymak yanlıştır. Kadınlar, kadın cinsiyetinin ayırdedici özelliklerinin farkına varmalı ve bununla gurur duymalıdır; kurtuluşu farklılık *aracılığıyla*, cinsiyetsiz 'kişiler' olarak değil, gelişmiş ve tam anlamıyla kendilerini gerçekleştirmiş kadınlar olarak elde etmeyi amaçlamalıdır. **Kültürel feminizm** biçimi altında bu, kadın zanaatkarlığına, sanat ve edebiyatına ve çocuk doğurma ve âdet görme gibi yalnızca kadınlara özgü olan ve bir 'kızkardeşlik' duygusunu besleyen deneyimlere önem verilmesine yol açtı.

CİNSİYET VE SİYASET

Feminizm kesişen bir ideolojidir. Feminizmin birbiriyle çekişen gelenekleri, büyük ölçüde, en başta liberalizm ve sosyalizm olmak üzere, yerleşik ideolojilerle teorilerin ve aynı zamanda daha yakınlarda post-modernizm (bkz. s. 87) ve psikanaliz gibi fikirlerin içinden doğmuşlardır. Bu tür ideolojiler

ve teoriler, genel olarak eşitliğe sempatiyle yaklaşımları nedeniyle kadınların toplumsal rolünün savunulmasının araçları olarak işlev görmüşlerdir. Hiyerarşik ve seçkin teoriler ise, aksine, genel olarak feminizm karşıtlığı ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin geleneksel muhafazakarlık, ataerkil toplum yapısının ve 'kamusal' erkek ve 'özel' kadın arasındaki cinsiyete dayalı işbölümünün doğal ve zorunlu olduğunu savunmaktadır. Kadınlar, ev kadını ve anne olmak üzere doğarlar ve bu kadere karşı isyan etmek hem anlamsız, hem de yanlıştır. Muhafazakarların, cinsiyet eşitliğini desteklemek için ileri sürebilecekleri en iyi iddia, kadının aile ile ilgili sorumluluklarının erkeğin kamusal görevleriyle birebir aynı önemde olduğudur. Bu nedenle, erkekler ve kadınlar, 'eşit ama farklı'dırlar.

Bazı koşullar altında gerici feminizm biçimleri de gelişmiştir. Bu, kadınların geleneksel statüleriyle konumları hızlı toplumsal ve kültürel değişimin tehdidi altında bulunduğu ortaya çıkmıştır. İslamcı feminizm denilen şeyin böyle bir niteliği vardır. İran, Pakistan ve Sudan gibi İslam devletlerinde Şeriat'ın dayatılması ve geleneksel ahlaki ve dini ilkelere geri dönülmesi, bazen, Batılı tutumların ve değerlerin yaygınlaşmasıyla tehdit altında bulunan kadınların statüsünü iyileştirmenin bir aracı olarak sunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, peçe ve diğer kıyafet kuralları ve kadınların kamusal hayattan dışlanmaları, bazı Müslüman kadınlar tarafından kadın kurtuluşunun simgeleri olarak görülmüşlerdir. İran bunun özel bir örneğidir. Şöyle ki, 1979'daki İslam Devrimi'nden itibaren gelenekçi değerlerin ve kadın kıyafet kurallarının yeniden dayatılması, örneğin yükseköğretimde çarpıcı bir biçimde artan kadın katılımıyla el ele gitmiştir. Bununla birlikte, bilinen anlamıyla feminizm açısından bakıldığında gerici feminizm, geleneksel kamusal/özel ayrımının kadınlara sahici bir statü ve koruma sağladığına dair yanlış bir inancı yansıttığı üzere düpedüz terimlerde bir çelişkidir. Gerçekten de gerici feminizm, ataerkilliğin ideolojik gücünün, kadınları yeniden kendi baskıcılığı altına almak üzere devşirebilme kapasitesi aracılığıyla ortaya koyduğu bir kanıt sunmaktadır. Feminizm içinde yer alan başlıca gelenekler şunlardır:

- liberal feminizm
- sosyalist feminizm
- radikal feminizm
- üçüncü dalga feminizmi ve ötesi

Liberal Feminizm

İlk feminizm, özellikle kadın hareketinin 'birinci dalga'sı, liberalizmin fikir ve değerlerinden derinlemesine etkilenmişti. İlk büyük feminist metin olan

Wollstonecraft'ın *A Vindication of the Rights of Women* [*Kadın Haklarının Bir Savunusu*] ([1792] 1967) adlı eseri, kadınların da 'insan' oldukları gerekçeyle erkeklerle aynı haklara ve ayrıcalıklara sahip olmaları gerektiğini ileri sürmekteydi. Ona göre 'cinsiyet ayrımı', kadınlar eğitimden yararlanabildikleri ve kendi başlarına akılcı varlıklar olarak görüldükleri takdirde, siyasi ve toplumsal hayatta önemsizleşecekti. John Stuart Mill'in, Harriet Taylor ile işbirliği içinde yazılmış olan *On the Subjection of Women* [*Kadınların Köleleştirilmesi*] ([1869] 1970) başlıklı eseri, toplumun 'akıl' ilkesine uygun olarak örgütlenmesi ve cinsiyet gibi 'doğumdan gelen kazalar'ın bir önem taşınamaması gerektiğini teklif etmekteydi. Dolayısıyla da kadınlar, erkeklerin yararlandığı haklara ve özgürlüklere, özellikle de oy hakkına sahip olmalıydılar.

'İkinci dalga' feminizmi de aynı zamanda önemli bir liberal bileşene sahiptir. Liberal feminizm ABD'deki kadın hareketinde hep baskın olmuştur; örneğin Betty Friedan'ın *The Feminine Mystique* [*Kadınlığın Gizemi*] adlı eserinin yayınlanması feminist düşüncenin 1960'lardaki dirilişinin işaretiydi. Friedan'ın atıfta bulunduğu 'kadınlığın gizemi', kadınların güvenliği ve kendini gerçekleştirmeyi ev hayatında ve 'kadınsı' davranışta aradığına ilişkin bir kültürel efsanedir. Bu efsane kadınların iş hayatına, siyasete ve genel olarak kamusal hayata atılma yönündeki cesaretlerini kırıncı bir işlev görmüştür. Friedan, 'adı olmayan sorun' dediği ve birçok kadının ev hayatına hapsedilmiş ve dolayısıyla da bir kariyer veya siyasi hayat yoluyla kendilerini gerçekleştirme imkanından mahrum bırakılmış olmaktan ötürü yaşadığı umutsuzluk ve derin mutsuzluk duygusunu vurgulamıştı. 1966'da Friedan,

İçindeki Gerilimler

FEMİNİZM (1)

Klasik liberalizm	krş.	Farklılık feminizmi
ekonomik liberalizm	⚡	özcülük
bencil bireysellik	⚡	kızkardeşlik
fayda azamileştirme	⚡	kadın hakları
negatif özgürlük	⚡	cinsel kurtuluş
minimal devlet	⚡	farklılıkla gururlanmak
serbest piyasa ekonomisi	⚡	cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği
hak temelli adalet	⚡	biyolojiyi benimsemek
katı meritokrasi	⚡	kadın yanlısı
bireysel sorumluluk	⚡	erkekler 'asıl sorun'dur
güvenlik ağı refahı	⚡	feminist ayrılıkçılık

güçlü bir baskı grubu ve dünyadaki en büyük kadın örgütü haline gelecek olan National Organization of Women'ı (NOW) [Ulusal Kadın Örgütü] kurmuş ve ilk lideri olmuştur.

Liberal feminizmin felsefî temeli **bireyselcilik** ilkesinde, insan bireyinin en önemli varlık olduğu ve bu nedenle de bütün bireylerin eşit ahlakî değere sahip olduğu inancında yatmaktadır. Bireyler; cinsiyet, ırk, renk, inanç veya din ayrımı gözetilmeksizin eşit muamele edilme hakkına sahiptirler. Bireyler hakkında hüküm verilecekse bu hüküm akılcı temellerde, bireylerin karakterleri, yetenekleri veya kişisel değerleri üzerine olmalıdır. Liberaller bu inancı eşit hak talebi içinde ifade etmektedirler: bütün bireylerin kamusal veya siyasî hayata katılma veya erişim sağlama hakları vardır. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılık, bu nedenle yasaklanmalıdır. Örneğin Wollstonecraft, kendi zamanında erkeklere has bir alan olan eğitimin kadınlara da açılması gerektiğini vurgulamıştı. J. S. Mill eşit yurttaşlık ve siyasî hak iddiasını ortaya atmıştı. Aslında, kadınlara seçme hakkı hareketinin tamamı liberal bireyselciliğe ve kadınlar bir kez erkeklerle eşit oy verme hakkına kavuştuğunda kadın özgürleşmesinin de gerçekleşmiş olacağı inancına dayanmaktaydı. Bundan ötürü de liberal feminist gruplar, hâlâ devam eden ve kadınları kariyer yapmaktan ve siyasî olarak aktif olmaktan alıkoyan hukukî ve toplumsal baskıları kırmayı amaçlamaktadırlar. Bu gruplar özellikle kamusal ve siyasî hayatın üst makamlarında kadınların temsilini artırmanın arayışı içindedirler.

Liberal feminizm özünde reformcudur: diğer pek çok feministin toplumun ataerkil yapısının ta kendisi olarak gördüğü kamu hayatını kadınlarla erkekler arasında eşit rekabete açmanın arayışı içindedir. Özellikle de liberal feministler kamusal ve özel yaşam alanları arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı istememektedirler. Onların iddiasına göre reform gereklidir ama sadece kamusal alanda eşit haklar kabul edilip yerleşinceye kadar: eğitim hakkı, oy hakkı, kariyer yapma hakkı ve saire. Sanayileşmiş Batı'da hiç kuşkusuz özellikle seçme hakkının genişletilmesi, boşanmanın ve kürtajın 'serbestleştirilmesi' ve eşit ücret gibi önemli reformlar başarılmıştır. Yine de liberal feministler özel alana özellikle cinsiyete dayalı işbölümü ve aile içinde iktidar dağılımına gerekenden çok az ilgi göstermişlerdir.

Liberal feministler genellikle erkeklerle kadınların farklı doğalara ve eğilimlere sahip olduklarını düşünmekte ve bu yüzden de, en azından kısmen, kadınların aile ve ev hayatına olan yatkınlıklarının doğal güdülerden etkilendiğini ve dolayısıyla iradi bir tercihi yansıttığını kabul etmektedirler. Bu, aile hayatının geleneksel yapısını 'doğal' olarak gören 19. Yüzyıl feministleri örneğinde kesinlikle geçerliydi ama Friedan gibi modern liberal feministlerin eserlerinde de açıkça ortadaydı. *The Second Stage*'de [İkinci Aşama] (1983)

Bireyselcilik: İnsan bireyinin toplumsal gruplar veya kolektif organlar karşısındaki merkezi önemine olan inanç.

Friedan, kadınlara çalışma ve kamu hayatında daha geniş fırsatların sunulmasıyla mümkün kılınan 'kişi olma hali'ni kazanmış olmayı çocuklar, ev ve ailede simgelenen sevgi ihtiyacı ile uyumlu kılma problemini ele almıştı. Friedan'ın, kadınların hayatında ailenin devam eden ve merkezî önemine olan vurgusu, daha radikal feministlerce 'anneliğin gizemi'ne katkıda bulunmakla eleştirilmişti. Başkaları da onu, annelik ve ev kurma işlerinde olduğu kadar kariyer geliştirme işinde de başarılı olmakla kadınların 'her şeye sahip' olabileceğini ileri sürdüğü için eleştirmişti.

Son olarak, liberal feminizmin merkezinde yer alan eşit haklar talebi, esas olarak aldıkları eğitim ve toplumsal geçmişleri sayesinde, daha geniş eğitim ve kariyer fırsatlarından yararlanmak için gerekli donanımına kavuşmuş bulunan kadınlar için çekici gelmişti. Örneğin 19. Yüzyıl feministleri ve süfrajist hareketinin liderleri genellikle oy verme, kariyer yapma veya kamusal hayata katılma hakkından yarar sağlama imkanı olan eğitilmiş, orta sınıftan kadınlardı. Eşit hak talebi, bütün kadınların, örneğin daha iyi eğitimsel ve ekonomik fırsatlara sahip kılındıklarında bundan avantaj sağlama imkanının olacağını varsaymaktadır. Gerçekte kadınlar sadece yetenekleri ve becerileri ile değil ama toplumsal ve ekonomik faktörlere göre de değerlendirilmektedirler. Özgürleşme yalnızca kadınlar ve erkekler için eşit haklara ve fırsatlara kavuşmak demekse, toplumsal dezavantajın diğer biçimleri -örneğin, toplumsal sınıf ve ırk ile ilişkili olanlar- gözardı edilmiş olmaktadır. Bu nedenle de liberal feminizm, gelişmiş toplumlardaki beyaz, orta sınıftan kadınların çıkarlarını yansıtabilmekte ama işçi sınıfına mensup kadınların, siyahî kadınların ve gelişmekte olan dünyadaki kadınların sorunlarına hitap etmekte başarısız olmaktadır.

Sosyalist Feminizm

Her ne kadar bazı ilk feministler sosyalist fikirlere bağlanmışlarsa da, sosyalist feminizm ancak 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında öne çıkmıştır. Liberal emsallerinin aksine sosyalist feministler, kadınların yalnızca eşit hukukî haklarla veya fırsat eşitliğinin sağlanmasıyla giderilebilecek siyasî veya hukukî dezavantajlarla karşı karşıya bulunduklarına inanmamışlardır. Sosyalist feministler, daha çok cinsiyetler arasındaki ilişkilerin köklerinin toplumsal ve ekonomik yapının kendisinde yattığını ve bazılarının toplumsal devrim diyeceği derinlemesine bir toplumsal değişim niteliği taşımayan hiçbir şeyin kadınlara sahici bir özgürleşme umudu vermeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

Sosyalist feminizmin ana teması, ataerkilliğin ancak toplumsal ve ekonomik faktörlerin ışığı altında anlaşılabilirliği. Bu iddianın klasik ifadesi, Friedrich Engels'in *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats* [Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni] ([1884] 1976) adlı eseridir. Engels, kadının toplumdaki konumunun kapitalizmin ve özel mülkiyet

kurumunun gelişmesiyle temelden değiştiğini belirtmektedir. Kapitalizm öncesi toplumlarda aile hayatı komünistçeydi ve 'anasoyluluk'ta [*mother right*] -mülkiyetin ve toplumsal konumun kadın soy çizgisi üzerinden miras olarak aktarılmasında- yaygın olarak gözetilmekteydi. Bununla birlikte kapitalizm, özel mülkiyetin erkekler tarafından sahiplenilmesi üzerine kurulu olmasıyla, 'anasoyluluk'u yıkmış ve Engels'in 'kadın cinsiyetinin dünya tarihsel yenilgisi' dediği şeyi gerçekleştirmişti. Sonraki pek çok sosyalist feminist gibi Engels de kadın üzerindeki baskının aile kurumu üzerinden işlerlik kazandığına inanmaktaydı. 'Burjuva ailesi' ataerkil ve baskıcıydı çünkü erkekler mülklerinin yalnızca *kendi* oğullarına geçmesini güvence altına almak istemekteydi. Erkekler, tek eşli evlilikte ısrar ederek tartışılmaz bir neseb kaynağı olmayı başarmış olmaktadır. Tek eşlilik tam olarak evli kadınlar için geçerli olan ve onları, Engels'in kaydettiği gibi, farklı seks partnerlerinden yoksun bırakıp kocaları tarafından normalde dikkate alınmayan bir kısıtlama niteliğindedir. Kadınlara, romantik aşkın çekici yanlarını yücelten ama gerçekte, erkek ayrıcalıklarının ve mülkiyetinin muhafaza edilmesi amacıyla örgütlenmiş bir riyakarlık niteliğinde olan bir 'dişilik tapısı'nın gelişmesiyle bu baskıyı telafi etme imkanı sunulmuştur. Diğer sosyalist feministler, geleneksel ataerkil ailenin yerini Charles Fourier (1772-1837) ve Robert Owen (bkz. s. 154) gibi ilk ütopyacı sosyalistlerin savunduğu türden bir komünal hayat ve 'özgür aşk' sisteminin alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Sosyalist feministlerin çoğu, kadınların ev işi ve analıktan oluşan ev hayatı ile sınırlandırılmış olmalarının kapitalizmin çıkarlarına hizmet ettiği hususunda görüş birliği içindedir. Bazıları kadınların, ihtiyaç olduğunda üretimi artırmak için işgücüne katılacak ama çöküş zamanında da işverenlere veya devlete hiçbir yük getirmeksizin kolaylıkla çıkarılıp ev hayatına geri gönderilecek bir 'yedek emek ordusu' oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda, kadınların ev içi emeği, ekonominin sağlığı ve verimliliği için hayattır. Çocuk doğurmak ve yetiştirmek suretiyle kadınlar, kapitalizmin işçilerinin gelecek kuşaklarını üretmektedirler. Benzer bir biçimde, ev kadını olarak oynadıkları rolleriyle kadınlar, erkeklerin üzerinden ev işi ve çocuk yetiştirme yükünü almakta, onlara zamanlarını ve enerjilerini ücretli ve üretken mesailerine yoğunlaştırma imkanı vermektedirler. Geleneksel aile, işçiye, bakması gereken bir karısı ve çocukları olduğu için iş bulma ve onu sürdürme yönünde güçlü bir güdülenme sağlamaktadır. Aile, aynı zamanda, erkek işçilere 'ücret köleleri' olarak yaşadıkları yabancılaşma ve engellenmişlik karşısında gerekli desteği sağlamaktadır. Erkek 'ekmek kazanıcıları', ailede yüksek bir statüye sahip olmaktadır ve 'ilkel' ev işinin yükünden kurtulmaktadır.

Sosyalist feministler her ne kadar 'kadın sorunu'nun toplumsal ve ekonomik hayattan ayrılamayacağına görüş birliği içinde olsalar da, bu bağlantının

mahiyeti hakkında derin bir biçimde bölünmüşlerdir. Toplumsal cinsiyet bölünmeleri net bir biçimde sınıf yarılmalarıyla kesişmekte, sosyalist feminist analiz içinde toplumsal cinsiyet ile toplumsal sınıfın göreceli önemi hakkında gerilimler yaratmakta ve özellikle de Marksist feministler için zor sorular gündeme getirmektedir. Ortodoks Marksistler sınıf siyasetinin cinsel siyaset üzerindeki önceliği konusunda ısrar etmektedirler. Bu, sınıf sömürsünün cinsiyet temelli baskıdan daha derin ve daha önemli bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca bu, kadınların özgürleşmesinin, kapitalizmi yıkıp yerine sosyalizmi geçirecek olan bir toplumsal devrimin yan ürünü olacağını da belirtmektedir. Kurtuluşu arayan kadınlar, bu nedenle, 'sınıf savaşı'nın 'cinsiyet savaşı'ndan daha önemli olduğunu farkına varmalıdırlar. Böyle bir analiz, feministlerin enerjilerini ayrı ve bölücü bir kadın hareketini desteklemek yerine işçi hareketine vakfetmeleri gerektiğini ileri sürmektedir.

Ancak, modern sosyalist feministler kendilerini, sınıf siyasetinin cinsiyet siyaseti üzerindeki önceliğini kabul etmekte giderek zorlandılar. Bu, kısmen Sovyetler Birliği gibi devlet sosyalizmini yaşayan toplumlarda kadınların, sosyalizmin kendi başına ataerkilliği sona erdirmediğini düşündürten bir biçimde hayal kırıklığı yaratan bir gelişme göstermelerinin sonucuydu. Modern sosyalist feministlere göre cinsel baskı, en küçük zerresine kadar sınıf sömürsü kadar önemliydi. Birçokları, toplumdaki ekonomik, toplumsal, siyasî ve kültürel güçlerin etkileşim halinde olduğunu kabul eden bir yeni Marksizm biçimine bağlanmışlardır. Bu nedenle de kadınların durumunu basitçe ekonomik terimlerle analiz etmeyi reddedip, bunun yerine ataerkilliğin kültürel ve ideolojik köklerine eğilmişlerdir. Örneğin Juliet Mitchell (1971), kadınların dört işlevi yerine getirdiğini belirtmiştir: (1) işgücüne mensuplar ve üretimde aktiftirler; (2) çocuk doğurmakta ve böylece insan türünün yeniden üretimini sağlamaktadırlar; (3) çocukların toplumsallaşmasından sorumludurlar; (4) seks objeleridirler. Bu bakış açısına göre kurtuluş, yalnızca kapitalist sınıf sisteminin yerini sosyalizmin almasını değil, kadınların bu alanların hepsinde özgürleşmeyi yakalamalarını gerektirmektedir.

Radikal Feminizm

İkinci dalga feminizminin ayırdedici özelliklerinden biri, birçok feminist yazarın var olan siyasî ideolojilerdeki bakış açılarının ötesine geçmiş olmasıdır. Toplumdaki cinsiyet farklılıkları ilk kez kendi başlarına önem taşıyan, kendi terimleriyle anlaşılması gereken şeyler olarak görülmekteydi. Liberal ve sosyalist fikirler hali hazırda kadınların toplum içindeki yerine ışık tutmak üzere benimsenmiş durumdaydı ama bunların hiçbirisi toplumsal cinsiyetin bütün toplumsal bölünmeler içinde en temel bölünme olduğunu kabul etmemişti. Ancak, 1960'larda ve 1970'lerde feminist hareket, ataerkilliğin etkisini sadece siyaset, kamusal hayat ve ekonomide değil, fakat toplumsal,

kişisel ve cinsel var oluşun bütün veçhelerinde deşifre etmeyi amaçlamıştı. Bu yönelim Simone de Beauvoir'ın (bkz. s. 282) öncü eserinde açıkça görülmüyordu ve Eva Figes, Germaine Greer (bkz. s. 283) ve Kate Millett (bkz. s. 282) gibi ilk radikal feministler tarafından geliştirilmişti.

Figes'in *Patriarchal Attitudes* [Ataerkil Tutumlar] (1970) adlı eseri, daha aşına olunan, kadınların maruz kaldığı hukukî ve toplumsal dezavantajların acılarına değil de ataerkil değerlerin ve inançların kültüre, felsefeye, ahlaka ve toplumun dinine nüfuz etmiş olmasına dikkat çekmişti. Hayatın ve bilginin bütün türlerinde kadınlar erkeklerden aşağı ve onlara tâbi bir biçimde sunulmakta, kadınlara erkekler tarafından bir 'kadınsılık' klişesi dayatılmış bulunmaktaydı. *The Female Eunuch* [İğdiş Edilmiş Kadın] (1970) kitabında Greer, kadınların pasif bir cinsel role şartlandırıldığını bunun da kişiliklerinin daha aktif ve maceracı yanını olduğu kadar hakikî cinselliği bastırdığını belirtmişti. Aslında kadınlar 'iğdiş edilmiş' ve 'ebedî kadınlık' diye bir kültürel klişe tarafından cinsiyetsiz nesnelere dönüştürülmüştü. *Sexual Politics*'te [Cinsel Politika] (1970) Kate Millett ataerkilliği, bütün siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıların içinde işlev gören ve tarihte ve günümüzdeki her toplumda bulunan bir 'toplumsal değişmez' olarak anlatmıştır. Erkeklerin ve kadınların sahip oldukları farklı rollerin kaynakları 'şartlanma' sürecinde bulunmaktadır: çok erken bir yaştan itibaren oğlanlar ve kızlar çok özgül toplumsal cinsiyet kimliklerine uyma yönünde teşvik edilmektedir. Bu süreç büyük ölçüde -'ataerkilliğin baş kurumu'- aile içinde gerçekleşmekte ama aynı zamanda edebiyat, sanat, kamusal hayat ve ekonomide de net olarak görülmektedir. Millett, ataerkilliğe, 1960'larla erken 1970'lerin Black Power [Siyahî Güç] hareketinden etkilenmiş bir fikir olan '**bilinç yükseltme**' süreci ile meydan okunmasını önermiştir.

Radikal feminizmin temel özelliği, cinsiyet temelli baskının toplumun en temel niteliği olduğu ve -sınıf sömürüsü, ırkî nefret ve benzeri- diğer tüm adaletsizlik tiplerinin düpedüz ikinci derecede kaldığı inancıdır. Toplumsal cinsiyetin en derin ve siyasî açıdan en anlamlı toplumsal yarılma olduğu; örneğin toplumsal sınıftan, ırktan veya millettten daha önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle radikal feministler, cinsiyet baskısının merkezî rolünü açığa vurmak için toplumun 'ataerkil' diye anlaşılması gerektiğinde ısrar etmektedirler. Ataerkillik, böylece, sistematik, kurumsallaşmış ve nüfuz edici toplumsal cinsiyet baskısını anlatmaktadır.

Radikal feministlerin çoğu için ataerkillik, kökenleri ailenin yapısında, ev içi ve kişisel hayatta yatan bir siyasî-kültürel baskı sistemidir. Dolayısıyla kadın kurtuluşu bu yapıların yıkıldığı ve değiştirildiği bir toplumsal devrimi gerekli kılmaktadır. Böyle bir hedef, insan doğasının özünde çift-cinsiyetli olduğu

Bilinç yükseltme: Toplumsal kimliği yeniden biçimlendirme ve gurur, kişinin öz değeri ve kendi benliğini öne çıkarma hususlarını vurgulayarak kültürel aşağılanmaya karşı çıkma stratejileri.

FEMİNİZM (2)

İçindeki Gerilimler

Liberal feminizm	krş.	Radikal feminizm
kadın özgürleşmesi	§	kadınların kurtuluşu
toplumsal cinsiyet eşitsizliği	§	ataerkillik
bireysellik	§	kızkardeşlik
genelgeçer siyaset	§	kişisel olan siyasîdir
kamusal/özel ayrımı	§	özel alanı dönüştürmek
kamusal alana erişim	§	toplumsal cinsiyet eşitliği
eşit haklar/fırsatlar	§	cinsel siyaset
reform/tedricilik	§	devrimci değişim
siyasî aktivizm	§	bilinç yükseltme

varsayımına dayanmaktadır. Bununla birlikte radikal feminizm, bazıları kadınlarla erkekler arasında temel ve değiştirilmesi mümkün olmayan farkı vurgulayan çeşitli bir dizi unsuru içine almaktadır. Bu duruşun bir örneği, Fransa'da ve ABD'de özellikle güçlü olan 'kadın yanlısı' duruştur. Bu duruş, doğurganlığın ve analığın olumlu erdemlerini yüceltmektedir. Kadınlar 'daha çok erkek gibi' olmaya uğraşmamalıdır. Bunun yerine kadınlar, kendi kızkardeşliklerinin, onları tüm kadınlarla birbirlerine bağlayan bağların farkına varmalı ve bunu kucaklamalıdır. Dolayısıyla kadın yanlısı duruş, kadınların tutum ve değerlerinin erkeklerinkinden farklı olduğunu kabul etmekte ama belirli bazı bakımlardan kadınların, erkeklerin hiçbir zaman tam anlamıyla edinemeyeceği veya geliştiremeyeceği yaratıcılık, duyarlılık ve şefkat niteliklerine sahip olmakla daha üstün konumda olduklarını ima etmektedir. Bu tür fikirler özellikle 9. Bölüm'de incelenmiş olan eko-feminizm ile özdeşleştirilmiştir.

Kadınlarla erkekler arasında derin ve muhtemelen değiştirilemez farklılıkların olduğunun kabulü bazı feministleri kültürel feminizme, yozlaştırıcı ve saldırgan erkek siyasî aktivizm dünyasından çekilerek siyasî olmayan [apolitik], kadın merkezli bir kültüre ve hayat tarzına yöneltmiştir. Bunun tersine, diğer feministler siyasî bakımdan kendine aşırı güvenir ve hatta devrimci oldular. Cinsiyet farklılıkları doğal ise, o zaman ataerkilliğin kökleri de erkek cinsiyetinin kendisinde yatmaktadır. 'Bütün erkekler', 'bütün kadınlar'ı baskı altına almaya psikolojik olarak yatkındır; bir diğer deyişle, 'erkekler düşmandır.' Bu, açıkça feminizmin ayrılıkçılık yönünü göstermektedir. Erkekler, saldırganlıktan, tahakkümden ve yıkıcılıktan vazge-

çemeyen baskıcı bir 'cinsiyet-sınıf'tır; dolayısıyla da kadın 'cinsiyet-sınıfı' 'evrensel kurban'dır. Örneğin Susan Brownmiller'in *Against Our Will [İrade-mize Karşı]* (1975) adlı eseri, erkeklerin kadınlar üzerinde fizikî ve cinsel istismar aracılığıyla tahakküm kurduğunu vurgulamaktadır. Erkekler, 'bütün erkeklerin bütün kadınları sürekli bir korku durumunda tuttuğu bilinçli bir tehdit' noktasına varan bir 'tecavüz ideolojisi' yaratmışlardır. Brownmiller, erkeklerin tecavüz ettiğini çünkü tecavüz edebildiklerini, çünkü 'tecavüz için gereken biyolojik kapasite'ye sahip olduklarını ve tecavüz etmeyen erkeklerin bile, her şeye rağmen, tecavüzün kadınlar arasında yarattığı korku ve endişeden faydalandıklarını ileri sürmüştür.

Bu muhakeme çizgisini izleyen feministler, aynı zamanda bu durumun kadınların kişisel ve cinsel davranışı üzerinde derin izler bıraktığına inanmaktadırlar. Cinsel eşitlik ve uyum imkansızdır çünkü erkeklerle kadınlar arasındaki bütün ilişkiler baskıyı mutlaka içermek zorundadır. Bu nedenle de heteroseksüel kadınların 'erkekle tanımlanmış' oldukları, kendi doğalarını tümüyle gerçekleştirme ve 'kadınla tanımlanmış' olma noktasına gelme yeteneğinden yoksun bulundukları düşünülmektedir. Bu, cinsel tercihlerin kadınlar için hayati derecede siyasî önem taşıyan bir sorun olduğuna inanan siyasî lezbiyenizmin gelişmesine yol açmıştır. Yalnızca evlenmemiş veya lezbiyenizmi tercih etmiş olan kadınlar kendilerini 'kadınla tanımlanmış kadın' olarak görebilirler. Ti-Grace Atkinson'a atfedilen sloganla söylenecek olursa 'feminizm teori; lezbiyenizm pratiktir' (Charvet, 1982). Bununla birlikte, ayrılıkçılık ve lezbiyenizm sorunları kadın hareketini derinlemesine bölmüştür. Feministlerin çoğunluğu bu gibi uzlaşmaz duruşların geleneksel erkek toplumunda yaygın olarak görülen *mizojini* veya kadın nefretinin çarpıtılmış yansımaları olarak görmektedir. Bunun yerine çoğunluk, cinsel eşitlik hedefine sadık kalmaya ve cinsiyetçi olmayan bir toplumda kadınlarla erkekler arasında uyum sağlamanın mümkün olduğuna inanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla da çoğunluk, cinsel tercihlerin kesin bir biçimde kişisel bir tercih konusu olduğuna, bir siyasî aidiyet sorunu olmadığına inanmaktadır.

Üçüncü Dalga Feminizmi ve Ötesi

1970'lerden bu yana, feminizmi liberal, sosyalist ve radikal gelenekler arasında üçlü bir bölünmeye göre analiz etmek giderek artan biçimde zorlaşmıştır. 'Ana' gelenekler içindeki bölünmeler bazen derinleşmiştir ve başka durumlarda da gelenekler arasındaki bölünmeler bulanıklaşmıştır. Ayrıca, feminizmin değişik biçimlerde 'üçüncü dalga feminizmi', 'yeni feminizm' ve 'post-feminizm' diye söylenen yeni biçimleri ortaya çıkmıştır. 'Üçüncü dalga feminizmi' terimi, 1960'ların ve 1970'lerin kadın hareketinin kampanyalarıyla taleplerinin kendi hayatları açısından sınırlı bir anlam taşıdığını düşünen daha genç kuşak feminist teorisyenler tarafından 1990'lardan beri

FEMİNİZMİN BAŞLICA İSİMLERİ

Mary Wollstonecraft (1759-1797) Britanyalı toplum teorisyeni olan Wollstonecraft, Fransız Devrimi'yle radikal siyasetin içine çekilmiş olan öncü bir feminist düşündürür. *A Vindication of the Rights of Women* [Kadın Haklarının Bir Savunusu] adlı eseri kadınların özellikle eğitim alanında eşit haklara sahip olduklarını, 'kişi olma' kavramına dayanarak vurgulamıştır. Wollstonecraft'ın eseri akla duyulan Aydınlanma inancından beslenmiştir ama arzusun nesneleri ve öznelere olarak kadınlara ilişkin daha karmaşık bir analiz geliştirmiştir; aynı zamanda ev içi alanını topluluk ve toplumsal düzen için bir model olarak sunmuştur.

Simone de Beauvoir (1906-86) Fransız romancı, oyun yazarı ve toplumsal eleştirmen de Beauvoir'ın eseri toplumsal cinsiyet siyasetini yeniden açmış ve sonraki radikal feministlerin fikirlerinin habercisi olmuştur. *Le Deuxième Sexe* [İkinci Cins] ([1949] 1968) adlı eserinde, eril olanın pozitif veya norm olarak sunulduğu, buna karşılık kadınsı olanın 'öteki' diye betimlendiği, temelde kadınların özgürlüğünü sınırlandıran ve onların tam anlamıyla insan olma niteliklerini inkar eden ataerkil kültürün karmaşık bir eleştirisini geliştirmiştir. De Beauvoir, bu süreci açığa vurmanın bir aracı olarak akılcılığa ve eleştirel analize inanmıştır.

Betty Friedan (1921-2006) ABD'li bir siyasî aktivist olan Friedan, bazen kadınların kurtuluşunun 'anne'si olarak görülmektedir. *The Feminine Mystique* [Kadınlığın Gizemi] (ki, çoğu kez ikinci dalga feminizminin doğuşunu tahrik ettiği için övülmektedir) adlı eserinde Friedan, ev kadını ve anne rollerine hapsedilmiş olan banliyölerdeki Amerikan kadınlarına acı veren engellenmişlik ve umutsuzluk duygusunu vurgulayarak ev içi alana ait olmayı destekleyen kültürel mitlere karşı çıkmıştır. *The Second Stage* [İkinci Aşama] (1983) adlı eserinde Friedan yine de, 'kişi olma'nın peşinde koşmak kadınların çocukların, evin ve ailenin önemini inkar etme cesareti vermemelidir diye de uyarmıştır.

Kate Millett (doğ. 1934) ABD'li feminist yazar, siyasî aktivist ve sanatçı Millett, Batılı toplumda ve kültürde ataerkilliğin kapsamlı, radikal feminizm üzerinde derin etkiler yapmış olan bir eleştirisini geliştirmiştir. *Sexual Politics* [Cinsel Politika] (1970) adlı eserinde Millett, D. H. Lawrence'dan Norman Mailer'a kadar erkek yazarları analiz etmiş, onların cinsel olanı kadınları aşağılamak ve küçültmek için nasıl kullandıklarını açığa çıkarmıştır. Onun görüşüne göre bu tür edebiyat, kültürü ve genel olarak toplumu kaplamış olan derinlemesine ataerkil tutumları yansıtmakta olup ataerkilliğin tarihî ve toplumsal bir değişmez olduğunun kanıtlarını sunmaktadır.

Germaine Greer (doğ. 1939) Avustralyalı yazar, akademisyen ve gazeteci Greer'in *The Female Eunuch* [*İğdiş Edilmiş Kadın*] (1970) adlı eseri radikal feminist teorileştirmenin güdülenmesine katkıda bulunmuştur. Bu eserin başlıca teması erkek tahakkümünün sistematik bir cinsel baskı ile ne ölçüde desteklendiği; buna kadınlara yönelik libidolarıyla, arzu ve cinsellik becerileriyle yeniden hemhal olma çağrısının nasıl eşlik ettiğidir. *Sex and Destiny* [*Cinsellik ve Kader*] (1985) eserinde Greer çocuk doğurmanın ve anneliğin önemini kutsarken, *The Whole Woman*'da [*Tam Kadın*] (1999) 'hayat tarzı feministleri'ni ve ileri sürülen 'her şeye sahip olma' hakkını eleştirmiştir.

Jean Bethke Elshtain (1941-2013) ABD'li siyaset felsefecisi ve toplumsal eleştirmen Elshtain, feminist bilgi birikimine ve daha geniş çaplı siyasî tartışmalara büyük bir katkı yapmıştır. *Public Man* [*Kamusal Erkek*] (1993) adlı eserinde toplumsal cinsiyetin, siyaset teorisindeki kamusal ve özel alanlar arasındaki bölünmenin oluşturulmasındaki rolünü incelemiştir. *Women and War* [*Kadınlar ve Savaş*] (1987) adlı eseri, savaşta erkeklerle kadınların rollerini belirleyen değişmez gözlükleri tartışmış, erkeklerin 'adil savaşçılar' ve kadınların da kurtarılması gereken 'güzel ruhlar' olduğuna dair mitleri deşifre etmiştir.

Andrea Dworkin (1946-2005) Feminist yazar ve aktivist Dworkin, ataerkil kültürün ateşli bir eleştircisi ve radikal lezbiyen ideolojisinin bir savunucusuydu. *Woman Hating* [*Nefret Eden Kadın*] (1976) ve (Catharine MacKinnon ile birlikte) *Pornography and Civil Rights* [*Pornografi ve Yurttaş Hakları*] (1988) adlı eserlerinde, pornografinin, erkeklerin kadınları kontrol etme, nesneleştirme ve köleleştirmesinin aleti olduğunu ileri sürmüştür. MacKinnon'la birlikte, tecavüz ve diğer cinsel suçların kurbanlarının pornografi yapımcılarını, pornografinin kadınlara karşı cinsel şiddeti desteklediği inancına dayanarak, dava edebilmelerini öneren, Minnesota için bir yasa taslağı hazırlamıştır.

artan ölçüde benimsenmektedir. Bunun nedeni, hem feminist siyasette yeni sorunların ortaya çıkması ve hem de ikinci dalga feminizminin ortaya çıkardığı siyasî ve toplumsal dönüşümlerdir (Heywood ve Drake, 1997).

Üçüncü dalga feminizmi içinde birleştirici bir tema var ise bu, farklılık siyasetine daha radikal bir biçimde angaje olmaktır. Bu da, radikal feminizm içinde yer alan ve kadınların erkeklerden farklı olduğunu kadınlar arasındaki farklara daha fazla ilgi göstererek vurgulayan akımların özellikle ötesine geçmeyi ifade etmektedir. Böyle yapmakla üçüncü dalga feministleri, feminizmin daha önceki biçimlerinin gelişmiş toplumlardaki orta sınıftan beyaz kadınların emelleri ve deneyimleri üzerindeki aşırı vurgularını düzeltmeye çalışmış, böylelikle çağdaş kadın hareketinin ne ölçüde çeşitlilik

FEMİNİZMİN TÜRLERİ

ŞEKİL
8.3

	Liberal Feminizm	Radikal Feminizm	Sosyalist Feminizm	Siyahî Feminizm	Post-Modern Feminizm
Anahtar temalar	<ul style="list-style-type: none"> • Bireyselcilik • Haklar • Hukukî ve siyasî eşitlik 	<ul style="list-style-type: none"> • Ataerkillik • Kişisel olan siyasîdir • Kızkardeşlik 	<ul style="list-style-type: none"> • Sınıf baskısı • Burjuva ailesi • Kapitalizm ile ataerkillik bağlantısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Irkçılık • Çoklu baskılar • Kadınlar arasındaki farklılıklar 	<ul style="list-style-type: none"> • Temelcilik karşıtlığı • Söylem • Toplumsal cinsiyet kimliklerinin yapı-sökümü
Ana hedef	Kadınlar ve erkeklerin kamusal alana erişim eşitliği	Hayatın tüm alanları-nın radikal dönüşümü	Ekonomik hayatın toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmek amacıyla yeniden yapılandırılması	İrk, toplumsal cinsiyet ve sınıf yapıları arasında mevcut olana zıt iç bağlantılar kurulması	Akışkan, yüzer gezer toplumsal cinsiyet kimliklerinin kucaklanması

ve melezlikle karakterize edildiğini göstermiş olmaktadır. Bu, diğerlerinin arasında, düşük gelirli kadınların, gelişmekte olan dünyadaki kadınların ve 'renkli kadınlar'ın seslerinin daha etkili bir biçimde duyulmasına imkan vermiştir. Bu bakımdan siyahî feminizm, feminizmin alışılmış biçimlerinde var olan ırkî farklılıkları görmezden gelme ve kadınların kendi cinsiyetleri nedeniyle ortak bir baskının ceremesini çekmekte oldukları eğilimine karşı çıkmak hususunda özellikle etkili olmuştur. Özellikle ABD'de güçlü olan siyahî feminizm, cinsiyetçiliği ve ırkçılığı birbirleriyle bağlantılı baskı sistemleri olarak anlatmakta ve renkli kadınların cebelleştikleri toplumsal cinsiyete dayalı, ırkî ve ekonomik dezavantajların özgün ve karmaşık türlerini açığa çıkarmaktadır.

Post-yapısalcılık: Post-modernizm (bkz. s. 87) ile ilişkili, bütün fikirlerin ve kavramların kendisi de karmaşık iktidar ilişkileri ile bezenmiş olan dilde ifade bulduğunu vurgulayan bir entelektüel gelenek.

Söylem: İnsan etkileşimi, özellikle iletişim: söylem, iktidar ilişkilerini ortaya çıkarabilir veya resmedebilir.

'Kimlik' ve kadın kimliklerinin yapılandırılma süreçlerinin sorunlarıyla ilgilenen üçüncü dalga feminizmi aynı zamanda **post-yapısalcılığın** etkisini de yansıtmaktadır. Özellikle Fransız filozof Michel Foucault'nun (1926-1984) fikirlerinden etkilenmiş olan post-yapısalcılık, iktidar sistemleri ile düşünce sistemleri arasındaki bağlantıya, **söylem** ve 'iktidar söylemleri' fikrini kullanarak dikkat çekmiştir. Kaba terimlerle bu, bilginin iktidar (güç) olduğunu ima etmektedir.

Post-yapısalcı veya post-modernist feministler, sabitlenmiş bir kadın kimliği fikrini sorgulamakta, aynı zamanda kadınların tecrübelerinden oluşan ayırdedici bir kümeden ilham kaynağı olarak yararlanılabileceği anlayışını da reddetmektedirler. Post-yapısalcı bakış açısına göre, kadınlarla erkekler arasında tartışılmaz zannedilen biyolojik farklılıkların önemli yönleriyle, toplumsal cinsiyete göre oluşturulmuş olan söylemler tarafından biçimlendirildiği (örneğin bütün kadınların çocuk doğurma yeteneğinin olmadığı) anlaşılırsa, 'kadın' fikri bile bir kurmacadan başka bir şey olmayabilir. Ancak, post-yapısalcı veya post-modern analizin tutarlı bir biçimde uygulanmasının, ayrı bir feminist siyasî yönelimin sürdürülmesiyle uyuşup uyuşmadığı da sorgulanabilir.

'Yeni feminizm' terimi, sık sık feminist bir 'üçüncü dalga' kavramından biraz daha kesin bir biçimde kullanılmaktadır. Natasha Walter'a (1999) göre bu terim, kadınları dezavantajlı konuma getiren ama aynı zamanda giyim-kuşamı, kişisel ve cinsel davranışları üzerinde denetim kurmayan siyasî, ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri hedef alma amacındaki bir feminizm tipini anlatmaktadır. Bu tip bir konum, kişisel olanı siyasî olandan ayırmaya, böylelikle de ikinci dalga feminizminin tanımlayıcı özelliklerinden birini kenara koymayı amaçlamaktadır. Yine de Walter, kızların ve kadınların 'aşırı cinselleştirilmesi' [*hypersexualization*] yoluyla kültürel cinsiyetçiliğin güçlendirilmesine ve 'abartılmış dişilik' kültürünün yükselişine dikkat çeken *Living Dolls* [*Yaşayan Oyuncak Bebekler*] (2010) adlı eserinde daha kötümser bir tablo çizmiştir.

Bununla birlikte, feminizm içindeki radikallikten uzaklaşma süreci en çok, ikinci dalga feminizminin sorunlarının ve temalarının güncellenmesi veya yeniden biçimlendirilmesiyle değil de reddedilmesiyle tanımlanan 'post-feminizm' diye adlandırılan şeyle ilişkili olarak belirginleşmiştir. Örneğin Camille Paglia (1990), feminizmin kadınları 'kurban' olarak gören ve kadınların kendi cinsel ve kişisel davranışları ile ilgili olarak daha büyük sorumluluk almaları gerektiğinde ısrar eden bir feminizm eğilimine karşı çıkmıştır. Benzer bir biçimde *Fire with Fire* [*Ateşe Ateş*] adlı eserinde Naomi Wolf, kadınların toplumsal ilerlemesinin önündeki başlıca engelin siyasî değil psikolojik olduğu inancına dayanarak, kadınları 'yeni kadın gücü'nü kullanmaya çağırmıştır. Bu tür eğilimlerle yüz yüze gelen kurumsallaşmış feministler bazen, kendilerince 'hayat tarzı feminizmi' diye gördükleri şeyi protesto etmişlerdir. *The Whole Woman* [*Tam Kadın*] (1999) adlı eserinde Germaine Greer, kadınların kurtuluş hedefini terk ettiklerini ve sonuçta asimilasyona, erkek davranışı ve değerlerini maymun gibi taklit etmeye varan bir düzmece eşitliğe razı olduklarını ileri sürerek, kadınların 'her şeyi elde edecekleri' anlayışına karşı çıkmıştır. Bu, belki de, kadınlar için kısmen sahte özgürleşme biçimleri yaratarak kadınları tâbi kılma yoluyla ataerkilliğin kendisini kuşaklar boyunca yeniden üretme kapasitesini de gözler önüne sermektedir.

KÜRESEL ÇAĞDA FEMİNİZM

Modern toplumda küreselleşme eğilimlerinin gelişmesi, feministler ve feminizm için iki önemli sorun ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, feminizmin hangi ölçüye kadar küresel bir ideoloji haline geleceği veya böyle bir ideoloji haline gelebilip gelemeyeceğidir. İkincisi, feministlerin küreselleşme sürecine nasıl tepki vermeleri gerektiğidir: küreselleşme, kadın özgürleşmesinin amili midir yoksa düşmanı mıdır? Birinci soruyla ilgili olarak feminizm her zaman küresel bir yönelime sahip olmuştur: kızkardeşliği teşvik etme arzusu, doğası gereği, ulus-ötesidir. Bu, elbette, bugün Afrika, Asya ve Latin Amerika boyunca, feminizmin Batılı anavatanının çok ötesinde görülebilen kadın grupları ve örgütlerinde yansımaları bulmuştur. Bu, ayrıca, 189 ülke yönetimini ve 2.100 kadar sivil toplum örgütüne mensup 5.000'den fazla temsilcinin katılımıyla gerçekleşen 1995'teki Beijing (Pekin) Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda da vurgulanmıştır. Ancak, görünürde dünya çapında bir kadın hareketinin varlığı, feminist düşünceye bağlanma yönünde sahici bir küresel iradenin varlığının kanıtı mıdır? Buradaki anahtar sorun şudur: feminist fikirlerin evrensel geçerliliği var mıdır veya bu fikirler Avrupa merkezilikle kirlenmiş ve bu nedenle de silinmesi mümkün olmayan bir Batı damgası mı taşımaktadırlar? Özellikle post-kolonyal teorisyenler, kadın haklarının özünde Batılı bir kavram olduğunu ve bundan dolayı da Batılı olmayan dünya için geçerli olmayabileceklerini ileri sürmektedirler. Bu bakış açısına göre cinsel eşitlik, hem kadınların evi çekip çeviren ve anne olarak geleneksel rollerinin değerini azaltan ve hem de geleneksel kurumları ve pratikleri tahrip eden bir şey olarak görülebilir. Feministler, kendi paylarına, post-kolonyalizmin kültürel haklara kadın haklarının önünde yer veren vurgusunun, sonuçta ataerkilliğin ince bir peçe altından savunusuna vardığını ileri sürmüşlerdir.

Küreselleşmenin kadınların rolü ve statüsü üzerindeki etkisi konusundaki ikinci sorunla ilgili olarak zıt duruşlar benimsenmiştir. Küreselleşme yanlısı teorisyenler, küreselleşmenin kadınlara, en azından 'iş hayatının kadınlaşması' aracılığıyla fırsat kapıları açtığını iddia etmektedirler. Bunun örnekleri arasında, Asya elektronik sanayiinin ve Meksika'daki fason giyim fabrikalarının büyümesi yer almaktadır. Gelişmiş dünya da, ayrıca, perakendecilik, temizlik ve bilgi işlem gibi hizmet sektörlerinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan yeni, 'kadınlaşmış' veya 'pembe yakalı' işlerdeki artışa tanıklık etmiştir. Bu tür eğilimlerin bir bakıma kadınlara daha yüksek bir statü veya daha geniş maddi bağımsızlık kazandırmak suretiyle, bir cinsel devrimin gelişmesine yardımcı olduğu ileri sürülebilir. Ancak, ücretli işlerde çalışan kadınların sayısında bir artış olsa da, bu gibi eğilimler aynı zamanda savunmasızlığın ve sömürünün artışıyla da birlikte gerçekleşmektedir. Kadın işçiler sadece (kısmen de olsa arzın belirgin bir biçimde bol olması nedeniyle) ucuz olmayıp aynı zamanda, bir eğilim olarak, işçi haklarının daha az ve işçi örgütlerinin zayıf olduğu ekonomik sektörlerde istihdam edilmektedirler.

Bundan ötürü de kadın işçiler, ev içi sorumlulukların yükünü omuzlama beklentisi devam ederken düşük ücretle çalışma yükünün de altına girmek suretiyle çifte yükün altında ezilmektedirler. Neo-liberal küreselleşmenin sayesinde bu, aynı zamanda, çoğu kez sağlık, eğitim ve temel gıda maddeleri için verilen devlet desteğinin azaltılması bağlamında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, birçok feminist, özellikle feminist yönelimleri liberal bireysellik temeline dayanmayanlar, daha geniş ölçekli küreselleşme karşıtı veya kapitalizm karşıtı hareket içinde kendilerine bir yer bulmuşlardır.

Tartışma Soruları

- ? Feministler alışılmış siyaset kavramlarına neden ve nasıl meydan okumuşlardır?
- ? Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım feminist analiz için neden çok önemlidir?
- ? Feminist teoride ataerkilliğin oynadığı rol nedir?
- ? Feministler toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini neden reddederler?
- ? Feminizm ne ölçüde liberalizmle uyumaktadır?
- ? Radikal feminizm hangi anlamda devrimcidir?
- ? Sosyalist feminizm, terimsel bir çelişki midir?
- ? Feminizm içindeki farklılıklar benzerliklerden daha mı büyüktür?
- ? Ana liberal, sosyalist ve radikal feminist akımlar tükenmiş midir?
- ? Feminizm ne ölçüde farklılık siyasetine bağlı olabilir?

Okuma Önerileri

- Beasley, C., *What is Feminism?* [*Feminizm Nedir?*] (1999). Feminizmin doğasına ilişkin, feminist teori içindeki modern gelişmeleri de dikkate alan yararlı bir inceleme.
- Bryson, V., *Feminist Political Theory: An Introduction* [*Feminist Siyasî Teori: Bir Giriş*] 2. basım (2003). Feminist teorilerin gelişimi ve çeşitliliğine kapsamlı ve kolay anlaşılabilir bir giriş.
- Freedman, J., *Feminism* [*Feminizm*] (2001). Feminist teori ve pratik içindeki başlıca tartışmalara özellikle farklılık konusu üzerindeki yansıtıcı açık, kısa bir giriş.
- Schneir, M., *The Vintage Book of Feminism: The Essential Writings of the Contemporary Women's Movement* [*Feminizmin Seçkin Kitabı: Çağdaş Kadın Hareketinin Temel Metinleri*] (1995). Başlıca çağdaş feminist teorisyenin yazılarından oluşan yararlı ve kapsayıcı bir derleme.